

DATE DOWNLOADED: Fri Feb 23 03:51:25 2024

SOURCE: Content Downloaded from [HeinOnline](#)

Citations:

Please note: citations are provided as a general guideline. Users should consult their preferred citation format's style manual for proper citation formatting.

Bluebook 21st ed.

Vera Cuckovic, *Krvna Osveta u Srednjovekovnom Bosanskom Pravu*, 19 Y.B. L. FAC. SARAJEVO 255 (1971).

ALWD 7th ed.

Vera Cuckovic, *Krvna Osveta u Srednjovekovnom Bosanskom Pravu*, 19 Y.B. L. Fac. Sarajevo 255 (1971).

APA 7th ed.

Cuckovic, Vera. (1971). *Krvna Osveta Srednjovekovnom Bosanskom Pravu*. Yearbook of the Law Faculty in Sarajevo (Godisnjak Pravnog Fakulteta Sarajevu), 19, 255-274.

Chicago 17th ed.

Vera Cuckovic, "Krvna Osveta u Srednjovekovnom Bosanskom Pravu," Yearbook of the Law Faculty in Sarajevo (Godisnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu) 19 (1971): 255-274

McGill Guide 9th ed.

Vera Cuckovic, "Krvna Osveta u Srednjovekovnom Bosanskom Pravu" (1971) 19 YB L Fac Sarajevo 255.

AGLC 4th ed.

Vera Cuckovic, 'Krvna Osveta u Srednjovekovnom Bosanskom Pravu' (1971) 19 Yearbook of the Law Faculty in Sarajevo (Godisnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu) 255

MLA 9th ed.

Cuckovic, Vera. "Krvna Osveta u Srednjovekovnom Bosanskom Pravu." Yearbook of the Law Faculty in Sarajevo (Godisnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu), 19, 1971, pp. 255-274. HeinOnline.

OSCOLA 4th ed.

Vera Cuckovic, 'Krvna Osveta u Srednjovekovnom Bosanskom Pravu' (1971) 19 YB L Fac Sarajevo 255 Please note: citations are provided as a general guideline. Users should consult their preferred citation format's style manual for proper citation formatting.

-- Your use of this HeinOnline PDF indicates your acceptance of HeinOnline's Terms and Conditions of the license agreement available at

<https://heinonline.org/HOL/License>

-- The search text of this PDF is generated from uncorrected OCR text.

-- To obtain permission to use this article beyond the scope of your license, please use:

[Copyright Information](#)

Dr VERA ČUČKOVIĆ,
docent

KRVNA OSVETA U SREDNJOVEKOVNOM BOSANSKOM PRAVU

Krvna osveta predstavlja jednu od značajnih ustanova društvenog života srednjovekovne Bosne. O svom postojanju ostavila je u raznovrsnoj izvornoj građi vidne tragove. Kao običajnopравни institut osveta se zadržala i na otuđenim teritorijama, u vreme kad te teritorije više nisu pod vlašću bosanskih vladara, i ne izčezava zajedno sa propašću ove srednjovekovne države.

U istoriji prava krvna osveta svojom univerzalnošću zauzima jedno od značajnih mesta. U našoj istorijsko-pravnoj literaturi krvna osveta u Bosni skoro potpuno je zanemarena. Međutim, postoji interes da se i ova oblast društvenog života srednjovekovne Bosne detaljnije osvetli. Pojavi i održavanju krvne osvete uopšte, verovatno da doprinosi niz faktora kako se to u literaturi nastoji da ukaže, ali, u proučavanju ove ustanove u jednom vremenski određenom razdoblju i teritorijalno ograničenom području sve te faktore nije moguće uzimati u obzir. U našim razmatranjima koja se isključivo zasnivaju na podacima koje nam je izvorna građa sačuvala, ograničićemo se samo na određeni krug pitanja najuže vezanih za postojanje ove ustanove. Takav pristup ovom problemu ne dozvoljava nam da nekim značajnim pitanjima posvetimo onoliko prostora koliko ona inače zaslužuju, jer smo često upućeni na veoma oskudna obaveštenja koja ne pružaju mogućnost šireg razmatranja. Ipak, na temelju raznih podataka koje smo o problemu osvete prikupili, nastojaćemo da pružimo iscrpnu i zaokruženu celinu o osveti kao legalnom pravu srodničkih grupa, o sredstvima kojima su se vladari služili da bi ta prava ograničili kada su ona bila u sukobu sa opštim interesima te o značaju mirenja i karakteru vražde, onim redosledom kojim su ta pitanja ovde i postavljena.

I

Poznato je, i u literaturi se ističe da su osnovne karakteristike bosanskog feudalnog društva da se ono razvijalo relativno slobodno od stranih uticaja i da u sebi nosi niz elemenata ranije društvene strukture. Jedan od tih elemenata je i veoma značajna i izražena uloga zajednica zasnovanih na krvnom srodstvu¹⁾. Te zajednice krvnih srodnika često se javljaju kao isključivo nadležne u rešavanju niza svakodnevnih pitanja vezanih za interese svojih članova. Osnova i životna funkcija svake zajednice je njen integritet i svaka povreda tog integriteta neminovno povlači najoštriju reakciju celokupne zajednice. Nasilna smrt jednog od članova obavezuje sve srodnike da jednakom merom uzvrate gubitak koji im je nanet. Takva uloga srodničkih grupa uglavnom se održala tokom celog postojanja srednjovekovne bosanske države.

Bosanski vladari i oblasni gospodari u statusu vladara na svom području uglavnom nisu ograničavali ova prava srodničkih grupa, niti raspoložemo bilo kakvim podacima o eventualnom azilu ili pomilovanju koje je vladar dodelio ubici. Vladajuće je načelo da je jedino porodica ovlašćena da u svakoj konkretnoj situaciji oceni da li ima mesta osveti.

Postojanje osvete u srednjovekovnoj Bosni pominje se već u Orbinijevoj istoriji Slovena. Prema njegovim pričanjima o događajima iz života značajnijih ličnosti, Kosače su bile u dva maha žrtve krvne osvete. Vuk Hrana je prema njegovim navodima smrtno ranio Branka Rasisalića, pa iako se izmirio sa rođacima ubijenog, posle dužeg vremena u Rudinama ga je ubio neko od Rasisalića. Braća Sandalja Hranića, Vuk i Vukac prema Orbiniju takođe su bili žrtve osvete pristalica ubijenog Pavla Radenovića²⁾. O prvom slučaju raspoloživi materijal nam ne pruža nikakvih podataka, ali to ne znači da Orbini nije raspolagao nekim od izvora koji do danas nije sačuvan. Drugi primer nam je dovoljno poznat. Ovaj slučaj je posledica nesređenih unutrašnjih prilika i anarhične prevlasti vlastele kojom su ispunjene prve decenije XV veka. Prema izveštaju dubrovačkog poslanika u Bosni, Ivana Gundulića, ovo ubistvo izvršeno je na sastanku istaknutih bosanskih velikaša i kralja Ostoje, i prema rečima Sandalja to je bilo izvršenje »pravde« nad onim ko je izdao ceo svet — Dubrovnik, Ugarsku i Bosnu. Sve te okolnosti govore u prilog da se radilo o legalnom postupku prema počiniocu dela »nevere«³⁾.

¹⁾ S. Ćirković, Ostaci starije društvene strukture u bosanskom feudalnom društvu, Istoriski glasnik 3—4, Beograd 1958. str. 155 i d.

²⁾ M. Orbini, Kraljevstvo Slovena, Beograd 1968. str. 177—180, prevod.

³⁾ Jorga, Notes et extraits pour servir a l'histoire der croisades, Paris 1899. str. 150—151; M. Pucić, Spomenici srbski, Beograd 1858. Primedbe XVI—XVII.

Pouzdana podataka o postojanju krvne osvete nalazimo u tekstovima natpisa na bosanskim stećcima i u pojedinim vestima o Bosni sačuvanim u dubrovačkoj arhivskoj građi. Sastavljači tekstova na nadgrobnim spomenicima uvek su nastojali da ukratko saopšte osnovne podatke o umrlom, da istaknu neki važan događaj iz njegovog života ili da trajno obeleže okolnosti vezane za smrt pokojnika. Iz sadržaja natpisa na stećku Radovana Pribilovića iz Rječice saznajemo da ga je ubio neki Radmilo Božinić i njegova bratija, da je učinjena »krv« koja nije dugovana — »učiniše vrh mene krv nezajmitu« — i završava se rečima: »neka slobodnijem tumačenju te reči mogu da znače i kao opomenu porodici da izvrši osvetu. Po mišljenju Bešlagića koji je prvi objavio ovaj natpis i sam Radovan bio je žrtva osvete, a to nam vje tko je moj mili«, neka to zna onaj ko mu je najbliži a u pored ostalog ukazuje da se osвета nije izvršavala samo nad ubicom nego i nad bilo kojim članom njegove porodice⁴). Ovakav spomenik sa prigodnim tekstom treba da bude trajna opomena porodici na izvršenje obaveze osvete i malo je verovatno da se ta obaveza nije izvršavala. Ako su okolnosti dozvoljavale, porodica je odmah reagovala osvetom. U tom slučaju to se i obeležavalo odgovarajućim tekstom na nadgrobnoj ploči. Vukša Mitrović ubijen je »u službi«, vršeći uobičajene obaveze za svog gospodara, a stećak je postavljen pošto je osвета izvršena »... sije leže Vukša Mitrović ... ma osvete me Rade Pribisalić ...«⁵). Osvetnik, dakle, nije nikad anonimn. On je obavio samo svoju dužnost, iza njega stoji i štiti ga čitav njegov rod, jer je osvetnik samo izvršilac smrtne presude koju je porodica donela. Na sličan način na koji umrli zadužuje svoju porodicu da izvrši osvetu, kao trajan dokaz se sastavlja tekst kojim se porodica zaštićuje od osvete. Vojvoda Mitoš podanik Vlatka Vlađevića, uz kojeg je i sahranjen, učestvovao je u nekim lokalnim sukobima pa tim povodom se ističe da Mitoš nije ubijen niti je svojom rukom koga ubio — »... a ja ni od jedne i niko od moje ruke ne bi mrtav...«⁶). Na ovaj način stavlja se na znanje da osvećivanju nema mesta.

Vršenje osvete uvek je vezano za kult umrlom pa je i to jedan od razloga da se obaveza srodnika da izvrše osvetu, odnosno podatak da je ta obaveza već izvršena unose u tekst natpisa na nadgrobnom spomeniku. Nesumnjivo je i sama odluka porodice o osvete predstavljala sastavni deo pogrebnog rituala.

⁴) Potpun tekst ovog natpisa glasi: V' ime božie se leži Radovan Pribilović na svojoj zemlji na plemenitoj na Rječici bjeh z bratom... meni s... i ubi me R(adm)ilo Boži(n)ić i svojom bratijom a brata mi isikoše i učiniše vrhu mene krv ne zajmitu neka vje tko je moj mili... — Š. Bešlagić, Stećci centralne Bosne, Sarajevo 1967. str. 98—99.

⁵) M. Vego, Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1962., 1964., 1970. knj. III br. 172.

⁶) Ibid. knj. IV br. 222.

Interesantno je da se s tim u vezi istakne da se krvna osveta protiv teoretskim i moralnim shvatanjima bosanske crkve, ali da te crkvene dogme nisu predstavljale nikakvu prepreku da se osveta i održava i vidno obeležava⁷⁾). Ovo je samo jedan od primera da su učenja ove crkve obavezivala samo članove crkvene organizacije⁸⁾).

O običajima i načinu na koji su srodnici donosili i saopštavali svoju odluku o osveti veoma iscrpno nas upozna je događaj evidentiran u dubrovačkim arhivskim dokumentima 1473. godine, dakle posle propasti srednjovekovne bosanske države. Porodica iz Zatona optužila je dubrovačkog vlastelina Marina Cicerovića da je on neposredni krivac za smrt Perka Terkulića, pa živeći i ponašajući se po bosanskim običajima, što se izričito ističe, porodica preti krvnom osvetom. Ako se podsetimo da je ova teritorija još od 1399. godine pod vlašću Dubrovnika obuhvaćena poznatom darovnicom kralja Ostoje, da je dakle to područje već skoro čitav vek pod jurisdikcijom dubrovačke kurije, ovaj pokušaj da se primeni bosanski običaj krvne osvete dobija još veći značaj⁹⁾). Perko Terkulić bio je dužnik Marina Cicerovića i pošto svoje dugovanje nije na vreme isplatio, primenjen je uobičajeni postupak prema insolventnom dužniku i Perko je zatvoren u dubrovačkoj tamnici. Tu se razboleo i ubrzo umro, a prema oceni porodice smrt je nastupila **occasione dicte detentionis**. Zbog toga porodica okrivljuje Marina za smrt Perkovu i traži **mortem et vindictam quaecunq̄ue sanguinis et hoc more et consuetudine Bosnensium**, da se prema bosanskim običajima izvrši osveta. Prema veoma iscrpnim navodima sadržanim u tužbi Marina Cicerovića protiv majke, žene, sina i brojnih srodnika Perke Terkulića, odluka porodice i poziv celokupnoj rodbini da izvrši osvetu usledili su **more bosnensi** na grobu Perkovom. Grob se označava kao mesto na kojem će se objaviti krivac i doneti odluka o njegovom kažnjavanju. Smatramo interesantnim da ovaj deo pogrebnog rituala u celosti saopštimo, onako kako je to u tužbi sadržano. Na grobu, a prema izjavi jednog od svedoka porodica se okupila **in ecclesia sancte Marie in Malfo**, neko od prisutnih pozvao je ostale da **unus eorum proclamavit ipsum Marinum fuisse cansam mortis eiusdem Pervchi**, i Ivko Terkulić verovatno sin Perkov **stans super sepulcrum dicti Pervchi jam existentis in sepulcro et jacentis** stojeći iznad otvorenog groba **et hoc ad maiorem incitationem vindicte omnium eorum fratrum sororum et attinentium atque affinum eius dicti Pervchi**, s velikom mržnjom

⁷⁾ F. Rački, Bogomili i patareni, Pos. izd. SKA, Beograd, 1931. str. 548.

⁸⁾ M. Dinić, Jedan prilog za istoriju patarena u Bosni, Zbornik Filozofskog fakulteta Beograd, 1948. knj. I, str. 33.

⁹⁾ F. Miklosich, Monumenta serbica, Graz, 1964. str. 233—235. U daljem tekstu: Monumenta serbica.

pozvao je na osvetu svu braću, sestre i ostalu Perkovu rodbinu, **videlicet ad interficiendum ipsum dictum Marinum, videlicet more et consuetudine Bosnensium, hoc est sanguinem pro sanguine redi et effundi**, da se Marin ubije i da se za prolivenu krv vrati po običaju istom merom. Dubrovčanima je ovaj običaj veoma dobro poznat. Oni su najbliži susedi Bosne a mnogi su duže vremena i živeli u Bosni. Zbog toga je sve ovo predstavljalo veoma ozbiljno upozorenje da će se doneta odluka nastojati i izvršiti. Sud nije nalazio za potrebno da sasluša i Terkulice, nego je odmah objavio svoju odluku kojom se pod pretnjom kazne zatvora u trajanju od 6 meseci **in carceribus communis Ragusii de subtus** u donjim dubrovačkim tamnicama i novčane kazne u iznosu od 100 dubrovačkih groša zabranjuje **dicere aliquod verbum iniuriosum in ipsum Marinum Zizerovich neque in uxorem eius aut filium aut in aliquem eius familie** bilo kakvo vređanje Marina ili članova njegove porodice. Iako je pretnja osvetom bila upućena samo Marinu, zaštita se pruža i porodici, jer porodična osвета povlači odgovornost ne samo za neposrednog počinioca nego i za njegovu porodicu¹⁰). U jednom od sledećih poglavlja to će pitanje biti šire razmatrano.

Krvna osвета je uvek javna. Ta javnost se odnosi i na odluku, kako smo to već videli, pa način na koji se ta odluka donosi uvek dozvoljava da o tome budu obavešteni oni kojih se ta odluka neposredno tiče, a takođe se odnosi i na samo izvršenje ove odluke. Običaji zahtevaju da se i u trenutku kad se vrši osвета ističe da je to **penam sanguinis** koju žrtva plaća tako da je i okolina upozorena da se radi o osveti. Drugo značajno obeležje je njena nezastarelost. Prema običajnom pravu osвета se može vršiti bilo kad i u bilo koje vreme, a sasvim je nebitno kada se zbio događaj koji je povod osveti. Da li se osвета izvršavala samo za života »krvnog dužnika« ili je porodica izložena osveti i posle njegove smrti, jedno je od pitanja na koje nam izvori ne daju potpun odgovor. Jedini podatak koji bi išao u prilog tvrdnji da se osвета izvršavala i posle smrti neposrednog počinioca, je već pomenuti natpis na stećku vojvode Mitoša »... a ja ni od jedne i niko od moje ruke ne bi mrtav«, gde se ističe da pokojnik nije nikog ubio i verovatno je da taj deo testa nije bez stvarnog značaja¹¹). Međutim, ostala izvorna građa niti potvrđuje niti negira tu pretpostavku.

1419. godine na trgu u Neretvi, na teritoriji bosanskog vojvode Pavla Jurjevića, Vlakota Cugotić ubio je Cvetka Gudelića. Obojica su bili dubrovački podanici nastanjeni u Neretvi. Zbog ovog ubistva vojvoda Pavle je zaplenio imetak i kuću Vlakote verovatno očekujući da će se ovo ubistvo rešavati posredstvom

¹⁰) Lam. de intus, 25, 32'—33 — 18. X 1473.

¹¹) M. Vego, Zbornik IV, 222.

plaćanja — vražde. Međutim, ni tada ni kasnije dubrovački organi pitanje ovog ubistva nisu pokretali, a od vojvode su tražili da vrati Vlatku zaplenjenu imovinu¹²⁾. Nakon sedam godina u dva maha se javljaju razna lica, verovatno šira porodica ubijenog Cvetka, koja pokušavaju da iz osвете Vlatka ubiju. Prema izjavi samog Vlatka evidentiranoj u dubrovačkom sudu 10. VIII 1426. godine Petar Jezdić sa ženom Stanulom i slugom te Radosav Miletić i njegov sluga i Radosav Dupončić napali su Vlakotu i teže ga ozledili govoreći: **ecce scias Vlacota quod Zuetcho Gudelich habuit vindicatores . . . vere reperietur qui solvet penam sanguinis Zuetchi Gudelich** znaj Vlakota da Cvetko Gudelić ima osvetnike... pokazalo se ko treba da plati »krv« Cvetka Gudelića. Nakon nekoliko meseci Vlakota je tužbu povukao, kako je to notar zabeležio, i time je postupak protiv ovih osvetnika bio okončan. Kasnije, 1427. godine ovo pitanje se na sudu ponovo pojavljuje. Stanihna Sladanović kojeg je Vlakota kao **judex in Narente** osudio da vrati neke otete stvari, pa ovaj izražavajući svoje nezadovoljstvo s takvom odlukom optužuje Vlakotu da nije ispravno sudio, da je primio mito i da je pored svega još uvek odgovoran za smrt Gudelića pa će on, Stanihna izvršiti osvetu . . . **adhuc non es liber pro morte Zuitchi Gudelich, ego faciam vindictam de co contra te**. Potom je Stanihna došao sa grupom lica u nameri da ubije Vlakotu. Međutim, i ovom prilikom Vlakota se spasao. Dalji podaci o ovom slučaju nisu zabeleženi niti ono što je sud u ovom slučaju odlučio¹³⁾. Ovaj primer pored ostalog pokazuje da je ideja o osveti još uvek snažno izražena.

II

Porodica je jedina ovlašćena da odluči da li će se izvršiti krvna osveta ili će se porodica na određeni način tog prava odreći, jer prema bosanskom običajnom pravu ubistvo se smatra isključivo privatno pravnim deliktom za koji ne postoji javna kazna. To ne treba shvatiti kao da se stvoreno neprijateljstvo između dve porodice ograničava samo na pripadnike tih porodica a da okolina na to uopšte ne reaguje. Ni okolina ne opravdava ubicu niti ga zaštićuje i očekuje da porodica ubijenog postupi na uobičajen način. Svu težinu društvene osude pokazuju nam sačuvani primeri neosnovano osumnjičenih lica i procedura oslobađanja od takve optužbe.

Na trgu u Neretvi ubijen je Vuketa Maršić a brat njegov Vukac označio je Gojaka Stipčića s braćom kao počinioc ubistva. Pošto se kasnijim proveravanjem pokazalo da su Stipčići

¹²⁾ Lj. Stojanović, Stare srpske povelje i pisma, Beograd — Sr. Karlovi, 1929. 1934., knj. I/I, str. 416—418. U daljem tekstu: Povelje i pisma.

¹³⁾ Lam. de foris 7, 48; 196' — 10. VIII 1426. i 19. VI 1427.

nevini, oni traže i javno izvinjenje i materijalno obeštećenje radi neosnovane optužbe. Pošto zavađene porodice nisu to pitanje mogle same da reše, stvar je prepuštena izabranim arbitrima. Nakon bezuspešnih pokušaja da izmire stranke, arbitri su osudili Vukca Maršića da pod pretnjom veoma visoke novčane kazne u iznosu od 100 dukata isplati Gojaku Stipčiću 10 dukata i da javno oglasi **per tutu lo mercato Narente** da niko od Stipčića nije kriv za počinjeno ubistvo. Ovom oglašavanju arbitri u svojoj presudi daju poseban značaj. Vukac je dužan da odmah **levare la fama lo quale aveva infamata sopra Goiach e fraterna Stipcich** oglasi da ih je neosnovano optužio, i da ni Gojak niti ko od njegovog bratstva **non erano colpevole ala oposition soprascritta de la dita sangue**. Uбудuće se zabranjuje **dito Vochac e alcuno de suo parentado** Vukcu i njegovoj porodici da bilo kakvu povredu ili nepravdu nanose bratstvu Stipčića, a svi poslovni odnosi između Vukete i Gojaka **siano in podesta de lo dito Goiach**¹⁴). Ova presuda nesumnjivo pokazuje kolike su posledice društvene osude. Optužba za ubistvo kao i sama osveta uvek je javna, a ako ta optužba nije osnovana time je naneta teška uvreda koja pored ostalog traži i javno izvinjenje.

I Vlakota Kranković s sinom Nalkom bio je žrtva neosnovane optužbe humskih vlastelina Vukašina i Vukosava, sinova Sanka Milatovića. Ovi humski vlastelini proneli su glas o navodnom ubistvu dvojice njihovih bliskih rođaka od strane Vlakote i Nalka. Tim povodom vođen je postupak pred dubrovačkim sudom gde se pokazalo da pomenuti rođaci žive u Dubrovniku kao pripadnici reda Male braće i da im Vlakota i Nalko nisu naneli nikakvu povredu **in persona vel aliter**. Stoga, po nalogu rektora fratri Marin i Marko daju Vlakoti i Nalku **plena fides** i obavezuju se da će to javno objaviti. Za štetu **maxima avaria et maximum disturbium** koju su Vlakota i Nalko pretrpeli **per quosdam Vochassinum et Vochossavum** fratri nisu krivi i ne duguju im nikakvu novčanu naknadu¹⁵).

III

Krvna osveta, kako se po bosanskom običajnom pravu shvata, u načelu ne izdvaja počinioca nego ga čini odgovornim zajedno sa porodicom. I porodica je izložena osveti. Pored sve težine koju ovakva odgovornost s sobom nosi, takvo proširenje odgovornosti ukazuje i na značaj i ulogu porodice u svakodnevnom ponašanju svojih članova. Kada porodica izgubi mogućnost kontrole, kada se pojedinac tako ponaša da tim svojim ponašanjem bezrazložno stvara nesagledive posledice za sav svoj rod, ra-

¹⁴) Div. canc. 45, 242'—243 — 12. VI 1429.

¹⁵) Div. not. 16, 87—87' — 20. VI 1429.

zumljiva su nastojanja samih njegovih najbližih da se od takvih postupaka na pogodan način ograde. Time se narušava princip porodične solidarnosti i u izvesnom smislu i integritet zajednice, jer ograđivanje u smislu izdvajanja znači i raskidanje svih veza koje među srođnicima normalno postoje i gubitak pomoći i zaštite koju porodica pruža.

Franko Okrugli osumnjičen je 1411. godine za ubistvo bosanskog vlastelina Vladimira Vidosalića podanika vojvode Pavla Radenovića. Brat Frankov, Vukoje nastoji da sebe i svoju porodicu zaštiti od dejstva zakona krvne osvete. Međutim, praktična realizacija takvih nastojanja nužno zahteva da se s tim saglasi i porodica koja po vladajućim običajima ima pravo na osvetu i gospodar teritorije kao zaštitnik i čuvar važećih običaja na svom području. Ulogu i značaj svih ovih faktora, kao i uslovi pod kojima se na širu porodicu neće primenjivati zakoni krvne osvete, nalazimo u mirovnom ugovoru kojeg su po odobrenju i uz saglasnost Pavla Radenovića zaključili Pribio Jurgović i Vukašin Vladimirović kao predstavnici porodice ubijenog Vladimira Vidosalića s Vukojem Okruglim, bratom osumnjičenog Franka Okruglog. Pristavi ovom ugovoru bili su **presbiter Bochcin de Tribigna** po nalogu **domini comitis Pauli Radinovich** i Dubrovčanin **Nichxa de Ostoya**, a kao svedoci pominju se četvorica Dubrovčana i Vukota Kostadinjić **doanerijs de Ledenice**. Svaka od ugovornih strana dobila je po jedan zapečaćeni primerak ovog ugovora — **Et super his facta sunt duo privilegia in literis sclavis unum manu Ruscho logofeti comunis Ragusii quod aportaverunt secum dicto Pribio et Vochassinus, et aliud scriptum manu dicti presbiteri Bochcin quod remansit in manibus dicti Vochoe**. Dakle, u potpunosti su ispunjene formalnosti koje su inače predviđene za izdavanje zvaničnih dokumenata. Posebnu pažnju privlači sadržaj ovog ugovora i obaveze koje su stranke preuzele. Pribio Jurgović i Vukašin Vladimirović sin ubijenog Vladimira Vidosalića u svoje ime i kao predstavnici celokupne porodice **per nos et filios nostros et nostros fratres et per totam nostram progeniem et propinquitates** trajno oslobađaju Vukoja i njegove potomke od svake odgovornosti za počinjeno ubistvo i izjavljuju **requirimus te Vochoe innocentem ab isto sanguine et morte... ab hodie in antea usque in finem seculi te Vochoe filios tuos (et) descendentes in perpetuum ab isto sanguine et morte suspecta de qua inculpatur dictus Francho... tociens tecum bonam et veram pacem cum omni honorando honore et amicitia da pro dicta morte et sanguine** niko od njih niti iz njihove porodice neće tražiti od Vukoja **aliquam vindictam vel vrasdam**. Svoju izjavu završavaju uobičajenom formulom kojom se izražava sklopljeno prijateljstvo i koja je u svojoj suštini najjača garancija da se data reč neće prekršiti **habemus te et descendentes tuos in cordialissimos amicos et compateres**. Sa svoje strane Vukoje po zahtevu pomenutih

predstavnik porodice bosanskog vlastelina Vladimira Vidosalića preuzima obavezu **per se et suos filios et suos descendentes** da, dok se ne ustanovi da li je Franko kriv **vsque reperietur aperte dictum Franchum fuisse culpabilem vel non** da neće s njim biti ni u zajednici ni u prijateljstvu niti će ga smatrati sebi bliskim, **quod nulla secum habebit societatem vel amicitiam, occasione et pro isto sanguine nec erit sibi propicius nec favorabilis**... Pošto su oba brata i Franjo i Vukoje trgovali u Bosni i to im je bio jedan od značajnih izvora zarade, ovim ugovorom treba da prestane i takav vid međusobne povezanosti. Vukoje će i dalje slobodno prodavati svoju robu na teritoriji Bosne dok ono što Franku pripada **nec faciet aportari vel reduci per aliquem**... **aliquam mercanciam dicto Francho**. Zbog Vukojeve bezbednosti u Bosni Pribio i Vukašin će objaviti **per omnes mercatos et loca** na svim trgovima i podesnim mestima potpun sadržaj ovog ugovora¹⁶). Ovaj dokumentat značajan je naročito zbog toga što se sva pitanja postavljaju i rešavaju onako kako to zahtevaju bosanski običaji, jer je u ovoj situaciji jedino to merodavno da bi izuzeće porodice postiglo svoj pun efekat. Izdvajanje počinioca iz sredine kojoj on prirodno pripada i koja ga u svim prilikama zaštićuje u krajnjem omogućava povređenim da svoja prava na osvetu lakše realizuju.

Princip da se ne izdvaja počinitelj od svoje porodice, odnosno postojanje porodične odgovornosti ilustruju i neki drugi primeri. Radi ubistva koje je u Bosni počinio neko od članova porodice Pribislava Pohvalića, i sam Pribislav koji se u to vreme nalazio u Dubrovniku bio je izložen osveti. To je razlog da se on obraća za pomoć i intervenciju dubrovačkim organima s molbom da posreduju kod vojvode Stjepana. To posredovanje imalo je za cilj da se Pribislavu omogući bezbedan povratak u Bosnu¹⁷).

IV

Kao jedno od daljih značajnih pitanja svakako je odnos i stav nosilaca javne vlasti prema ovoj običajnoj pravnoj ustanovi. Ovo se pitanje nužno postavlja i radi stalnog prisustva stranaca a i radi unutrašnjeg mira u zemlji koji je stalnim vršenjem krvnih osveta mogao biti znatno poremećen. Dakle, bilo je razloga da se u tom pravcu poduzmu neke odlučne mere. Prvi pokušaj odlučnog suprotstavljanja krvnoj osveti, vezan je za vladavinu bana Stjepana II a sadržan je u ugovoru zaključenom s Dubrovnikom 1332. godine. Dve su značajne odredbe ovog ugovora: prvo, da se povreda i ubistvo koje se dogodi između Bosanaca i Du-

¹⁶) Div. canc. 38, 185' — 6. V 1411.

¹⁷) S. Čirković, Ostaci starije društvene strukture, str. 160; Cons. Rog. 6, 156—158-1 — 12. VI 1436; Lett. di Lev. 12, 31, 38'—12 — 30. VI 1436.

brovčana izdvajaju od drugih građanskopravnih potraživanja i u isključivoj su nadležnosti banovog suda, i drugo, za takva dela predviđena je novčana kazna koja se plaća banu — »ako Dubrovčanina ubije ali poseće u Bosni ili Bošnjanim Dubrovčanina, ta pravda da je pred gospodinom banom, a osuda da grede banu na nih«. Potom sledi odgovarajuća odredba koja za takva dela učinjena na dubrovačkoj teritoriji određuje nadležnost dubrovačkog suda »ako bude svađa Bošnjanima s Dubrovčaninom u Dubrovnici, da sudi knez dubrovački i sudije, a globa opštini«¹⁸). Ove odredbe nesumnjivo pokazuju nastojanje da se za dubrovačke podanike u Bosni isključi primena domaćeg običajnog prava. Uzimanje stranaca pod neposrednu zaštitu vladara je neophodna mera bezbednosti koju su Dubrovčani kao ugovorna strana verovatno zahtevali. Time se na istoj teritoriji za ista dela stvaraju dva sasvim različita režima. Pitanje je u kojoj se meri to u praktičnom životu i ostvarilo. Značajno je istaći da se u kasnijim ugovorima bosanskih vladara sa Dubrovnikom ova odredba uopšte ne pominje, a takođe ni u pojedinim dokumentima o postignutom kompromisu i pomirenju porodica. Neposrednija intervencija vladara da se spreče osвете između domaćih ljudi potiče iz vremena Tvrtka I. Podatak o tome sačuvan je u povelji kralja Dabiše Vukmiru Semkoviću i braći iz 1395. godine gde se navodi da je kralj Tvrtko »rasuo« selo Kolo u Duvnu jer se stanovnici »izbiše« i »učiniše među sobom sedam mrtvih krvi na veri gospodskoj«¹⁹). U nastojanju da se spreče osвете vladar je proglasio mir i zaštitio ga »verom gospodskom«. Šta takva zaštita znači pokazuje nam sankcija koju je ovde vladar primenio — oduzeo je zemlju a stanovnike prognao. Ovakav način suprotstavljanja vladajućem običaju krvne osвете preuzimaju i kasniji bosanski vladari i feudalci. To nam ilustruju mirovni ugovori Tvrtka II, kneza Radoslava Pavlovića i hercega Stjepana zaključeni s Dubrovnikom. Svim ovim ugovorima zajednička je odredba da se Dubrovčanima opraštaju sva ubistva i »krvi« koja su u toku ratovanja počinjena, i da niko od podanika neće »iskati krvi ni ine osвете ni vražde« a potom sankcija za onog koji se tome ne pokori: »tko li se obrite se potvoriv da je gospodstvu mi neveran i da se raspe... razaspe do koriena«²⁰). Razumljiva su nastojanja vladara i oblasnih gospodara da se posle zaključenog mira ne nastave pojedinačni sukobi između porodica, ali za to ne postoji nikakva druga mogućnost osim da se osвете ratnih žrtava proglase »neverom« — krivičnim delom koje za sobom povlači i lične i imovinske kazne. Ovakav način opšteg oprosta poznat je

¹⁸) Monumenta serbica, 101—103.

¹⁹) Monumenta serbica, 226—227.

²⁰) Monumenta serbica, 253—257, 366—372, 465—469.

pod terminom »ratni zakon«²¹⁾. Dakle, kvalifikovanje ubistva kao krivičnog dela vezano je samo za određene slučajeve i te slučajeve vladar štiti »verom gospodskom« i svako kršenje te »vere« je »nevera« koja za sobom povlači javno kažnjavanje. Značajno je da se istakne da se i ovde kazne ne individualizira »da se raspe... razaspe do koriena« nego se izvršava nad celom porodicom. Ovakvo kolektivno kažnjavanje još više ističe težinu počinjenog dela »nevere«. Sporno je pitanje u kojoj je meri bosansko pravo uopšte uspelo da izgradi pojam individualne odgovornosti i tome odgovarajućeg načina kažnjavanja²²⁾.

V

Intervencije vladara, kako smo videli, usmerene su na to da se osvete spreče samo u određenim slučajevima. Njima se niukom slučaju ne umanjuje značaj i snaga vladajućih običaja. Ali običajno pravo izgradilo je svoja sredstva da se izbegne odmazda i da se neprijateljstva između porodica definitivno okončaju cenom samo jedne »krvi«. Pošto je osveta pravo i uobičajena reakcija porodice, samo je porodica ovlašćena da se tog svog prava i odrekne. Odricanje nije jednostrana izjava upućena nepoznatom počiniocu i njegovoj porodici. Naprotiv, to je uvek ugovor s ubicom i njegovom porodicom do čijeg zaključenja može doći tek nakon što su ustanovljene bitne okolnosti pod kojima je ubistvo izvršeno i kada se tačno zna ko je izvršilac. U ratu između hercega Stjepana i Dubrovnika na Ombli su poginuli Radivoj Vuković, Strezoje Brajanović i Radovan Radosalić i porodice poginulih pristali su na pomirenje pa je o tome sačinjena uobičajena isprava evidentirana u dubrovačkoj kancelariji 27. XI 1452. godine. Kao počinioci ovih ubistava pominju se Dubrovčani Stjepan Lukarić i Marin Crijević, ali pošto običaji zahtevaju da se ustanovi ko je neposredni izvršilac, notar je upisao da **ser Stefanus solus accepit super se et eius caput sanguinem dictatorum Radivoi, Strezoy et Radoanum mortuorum**²³⁾.

S obzirom da isključivo na osnovu dubrovačke građe ispitujuemo običajnopravne forme kojima su se sprečavala vršenja osveta, i da je dubrovački zakonodavac za ubistvo utvrdio javnu kaznu i uvrstio ga u red težih krivičnih dela, interesantno je da se od tih stavova u izvesnom pogledu postepeno odstupa. Ova

21) 22. I 1407. Dubrovčani se pozivaju na »zakon rata« i odbijaju da naknade štete vojvodi Grguru i knezu Sanku. M. Pucić, Spomenici srbski, str. 85.

22) Takvu odgovornost susrećemo samo u nekim vlasteoskim poveljama. A. Babić, O odnosima vazaliteta u srednjevjekovnoj Bosni, Godišnjak Istoriskog društva Sarajevo 1954. str. 37 i d.

23) Div. canc. 63, 227—227' — 27. XI 1452.

odstupanja nisu ostavila prostor za vršenje porodične osvete, niti ukinula sistem javnog kažnjavanja, ali se u odmeravanju kazne počinje da vodi računa i o stavu porodice ubijenog prema počinocu. Prema najstarijim odredbama Statuta iz 1272. godine u poglavlju **De homicidiis** svako ubistvo koje nije učinjeno u nužnoj odbrani kažnjava se smrtnom kaznom. Međutim, prema odredbama iz 1293. godine ako je ubici u odsustvu suđeno pa tako osuđeni bilo kad i u bilo koje vreme postigne **pacem et concordium cum parentibus mortui, quod ei contumacia remittatur**, i ceo postupak će se ponovo voditi²⁴). Dakle, stav porodice postaje jedno od osnovnih merila u ocenivanju težine počinjenog dela i odmeravanju odgovarajuće kazne.

Opraštanje »krvi« kao i sama osveta može da usledi bilo kad, kako to dubrovački zakonodavac ističe, i verovatno da nije retka pojava da se oprost »krvi« izvrši i nakon nekoliko godina pošto se ubistvo dogodilo. Radislava Čerića iz Dračevice ubio je u Dubrovniku Nenoje iz Konavlja za vreme vladavine mletačkog kneza Nikole Falijerija (1334—1336), a tek nakon pet ili više godina, 1341. godine Radosavljeva braća Dobroslav i Cvetoje oprostili su Nenoju bratovljevo ubistvo²⁵). U tom periodu kojeg ni zakon ni običaji u principu ne ograničavaju, pojavljuje se i deluje niz faktora; okolnosti kod kojima se dogodilo ubistvo a koje će ukazati na stepen krivice počinioaca, kasnije ponašanje ubice i njegove porodice, mišljenje onih koji uživaju autoritet u svojoj sredini, itd. Međutim, o stvarnom značaju svih tih faktora izvori nam nisu ostavili nikakvih podataka. Jedini sačuvani izvorni materijal o ovoj problematici su pojedini slučajevi o postignutom izmirenju, i u našim razmatranjima upućeni smo isključivo na sačuvane tekstove tih sporazuma.

Običajno pravo daje pomirenju porodica veliki značaj. Postignuti sporazum nije upućen samo na to da se stvoreno neprijateljstvo otkloni i da se sve vrati u ono stanje kakvo je bilo pre nego što se ubistvo dogodilo, nego da se budućim odnosima da sasvim novi sadržaj. Da bi mirenje postiglo svoj puni efekat istovremeno se porodice bratime i zaključuju kumstva, pa se opraštanje »krvi« pojavljuje kao normalna posljedica tako uspostavljenih prijateljskih odnosa. Pribio Jurgević i Vukašin Vladimirović povodom ubistva Vukašinovog oca Vladimira Vidosalića zaključili su trajan mir s Vukojem Okruglim i tom prilikom su izjavili **habemus te et descendentes tuos in cordialissimos amicos et compateres**²⁶). Stjepana Lukarića i Marina Crijevića

²⁴) V. Bogišić—C. Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusii*, Mon. hist. jur. Zagreb 1904, Lib. VI, 1, 29. U daljem tekstu: Stat. Rag.

²⁵) K. Jireček—J. Radonić, *Istorija Srba II*, Beograd 1952. str. 137; Div. canc. 13, 28' — 16. VIII 1341.

²⁶) Div. canc. 38, 185' — 6. V. 1411.

porodice poginulih na Ombli primili su **in eorum fratres, compa- tres et amicos**²⁷). Mladen Balinović i trojica iz njegove porodice »utakmiše se i zgođiše s Stepkom Velikijem i Brankom Milov- čićem Klokurićem za uboi i vraždu Strezojevu...«²⁸). Kada se radilo o većim porodicama običavalo se zaključiti do 12 kum- stava popraćenih uobičajenim darovima. Posle ubistva Ivana Mi- ljutkovića iz Konavlja porodica Pribatović ponudila je 300 per- pera **et doni zoe darovi dodexi et compaternita dodexi**, kako je to uneto u tekst zaključenog sporazuma²⁹).

Ove običajnoppravne institucije kumstva i pobratimstva nisu svojstvene samo delima ubistva, njihovu primenu nalazimo i u drugim slučajevima, naročito kod razbojništva i krađe s ciljem da se izbegne kažnjavanje počinioca. Kada je Dragić Vladisalić iz plemena Vragovića osumnjičen za razbojništvo na Brgatu i radi toga zatvoren u dubrovačkoj tamnici, ponuđeno je oštećenim 12 kumstava³⁰). Takođe, kada je Radien Opaličević iz Žrnovice posumnjao da mu je Krajko iz Slanog ukrao vola **fecit ipsum compatrem** i Krajko je priznao krađu, ali radi ponuđenog i pri- hvaćenog kumstva oštećeni nije redovnim sudskim postupkom tra- žio ostvarenje svojih prava, a obeštećenje je dobio na način na koji to vladajući običaji zahtevaju. Nakon godinu dana Krajko je predao Radijenu **unum cingulum nigrum de seta cum argento** govoreći **accipe hic est bos tuus** pa pošto su utvrdili da ukradeni vo vredi deset perpera a da je i pojas iste vrednosti, na ovaj na- čin oštećeni je u potpunosti zadovoljen³¹). Značaj termina kum- stva i pobratimstva koji uvek upućuju na odnos koji treba da po- stoji između lica koja pripadaju istoj porodici, dubrovačkoj sud- skoj praksi dobro je poznat.

Joka, udovica bosanskog vlastelina Petra Jamometića za- jedno sa sinovima knezovima Milivojem i Benkom ostavila je neki novac u depozit kod Dubrovčanina Bogdana Velikog. Ovaj depo- zit je verovatno u Bosni bio zaključen jer o tome nije sačinjena nikakva pismena isprava, nego kako Joka u svojoj tužbi navodi, predala je novac Bogdanu smatrajući ga »dobrim prijateljem i kumom« i to učinila **supra eius animam et conscienciam**. Ove na- vode tužiteljke sud je uzeo u obzir i **per sentenciam judicavit quod dictus Bogdanus Grande jurare debeat quod non debet dare ipsi Jechoe nec suis filiis et nec est debitor dicte Jechoe...**³²). Ovih

27) Div. canc. 63, 227—227' — 27. XI 1452.

28) A. Solovjev, Odabrani spomenici srpskog prava, Beograd 1926. str. 209—210.

29) Giustizieria, 4, 120 — 26. VIII 1492.

30) K. Jireček, Spomenik, XI, 84; Povelje i pisma I/2, str. 449; Lam. de foris 16 prilozii.

31) Lam. de foris 16, 108—108' — 25. I 1448.

32) Div. canc. 61, 85'—86 — 15. IV 1448; M. Dinić, Humsko-trebinjska vlastela, Pos. izd. SAN Beograd 1967. str. 61.

nekoliko primera pokazuju kakav značaj vladajuće običajno pravo daje ustanovama kumstva i pobratimstva i te ustanove svakako zaslužuju da budu predmet posebnog istraživanja, a to izlazi iz okvira naše problematike. Za nas je bitno da istaknemo da pravo koje dozvoljava i sankcioniše osvetu na ovaj način stvara veoma snažna sredstva kojim će se toj osveti suprotstaviti. Verovatno je da se tokom dužeg perioda samo pomirenjem uz kumstvo i pobratimstvo mogla izbeći osveta.

Zaključeno kumstvo obično je bilo popraćeno darovanjem. Porodica Pribatović, kako smo to već videli, dala je Miljutkovićima 12 kumstava i 12 darova a pored darova pominje se i naknada od 300 perpera koju će platiti tri kuće Pribatovića³³). Drugi primer, međutim, pokazuje da se na račun kumstva s ubicom smanjuje iznos koji je prvobitno utvrđen. Mladen Balinović s sinovcima Brajanom, Lukačom i Radivojem »utakmiše se i zgođiše i okumiše s Stjepkom Velikijem i s Brankom Milovčićem Klokurićem za uboi i vraždu Strezojevu koga sceniše 300 perpera... i vole kumstva i ljubav više rečenih... ostaviše i prostiše 200 perpera...« Ali činjenica da se mirenje postiže i bez ikakve naknade pokazuje u kojoj su meri postignuta rešenja u praktičnom životu bila neujednačena. Stoga nam izgleda da ono što počinilac daje i daruje uz plaćanje kumstva i pobratimstva nema karakter obeštećenja nego, naprotiv, samo je vidno obeležje novih odnosa. Okolnost da se o iznosu pregovara, kako je to u pomenutom slučaju »Strezojeve vražde« na ime koje je konačno isplaćeno svega 100 perpera, jer se ubicama 200 perpera »darovalo i oprostilo« upravo potvrđuje ovu pretpostavku³⁴).

VI

Pojam vražde kao novčane naknade srođnicima ubijenog ni bosanskom pravu nije nepoznat. Ali sačuvana izvorna građa ne dozvoljava da s sigurnošću ukažemo u kojoj je meri običaj plaćanja vražde uspeo da potisne vladajuće shvatanje o potrebi osvećivanja na uobičajen način. Poznati tekst iz ugovora bosanskih vladara i oblasnih gospodara s Dubrovnikom gde se obe strane obavezuju da za poginule u ratu neće »iskati krvi ni ine osvete ni vražde« govori o vraždi kao zameni osvete, a ne o novčanoj naknadi kojom su se oštećeni dužni zadovoljiti³⁵). U istom smislu

³³) Giustizieria 4, 120 — 26. VIII 1492. među plemenima oko Kotora izmirenje se vršilo i uzajamnom ženidbom i udajom, tako Njeguši i Orahovčani zaključuju mir pred mletačkim knezom u Kotoru i utvrđuju da Njeguši uzmu četiri devojke iz Orahovaca bez miraza a da Orahovčani uzmu tri devojke iz Njeguša s mirazom — K. Jireček—J. Radonić, Istorija Srba II, str. 136.

³⁴) A. Solovjev, Odabrani spomenici, str. 209—210.

³⁵) Monumenta serbica, 253—257, 366—372, 465—469.

vražda se pominje i u ugovoru Vukoja Okruglog s porodicom poginulog Vladimira Vidosalića u kojem se garantuje da niko od porodice poginulog neće zahtevati od Vukoja **aliquam vindictam vel vrasdam**³⁶⁾). Takođe, prilikom izmirenja Stjepana Lukarića i Marina Crijevića sa porodicom poginulih Radoja, Strezoja i Radovana u ugovor je unesena i odredba da se za poginule neće tražiti nikakva naknada³⁷⁾ 38)). Neki sačuvani dokumenti o primanju ili ponudi vražde ukazivali bi na to da se od stranaca vražda primala. U mletačkim dokumentima evidentirano je da su u Humu 1397. godine boravili sindik Brača i kanonik splitske crkve da bi porodici poginulog Merdeša Bogavčića isplatili preostalih 60 dukata od sume od 200 dukata, koliko su dugovali **pro compositione sanguinis Merdesse Bogavcich**. Ova suma isplaćena je Vladi udovici Merdešinog brata Radivoja i njenim sinovima Đorđu i Vuku. Pošto običaju nalažu da isplati prisustvuje cela porodica, u dokumentu je zabeleženo da se Đorđe u to vreme nalazio **in servitiis domine Elenae reginae Bosnae**. Kao predstavnik teritorijalne vlasti ovom aktu konačne isplate bio je prisutan i župan Miroslav Bogdanić **de Lapzane**³⁹⁾. I Grgur sin Vukosava Nikolića bio je spreman da posle očeve pogibije u ratu s Dubrovčanima zadovolji odgovarajućom novčanom naknadom. Ta naknada bila je jedno od spornih pitanja u mirovnim pregovorima između Sandalja Hranića i Dubrovčana vođenim tokom 1404. godine. Naime, Dubrovčani su odbijali da plate bilo kakvu naknadu navodeći da su u tom ratu i mnogi njihovi podanici takođe poginuli a među njima i knez jedne od knežina, pa da su prema tome obe strane pretrpele iste gubitke, i da se izuzimanje smrti Vukosava Nikolića može pojaviti kao ozbiljna prepreka za postizanje trajnog mira između dubrovačkih i Sandaljevih podanika. Na Sandaljevo pozivanje na vladajuće običaje u Bosni da se za smrt plemića ne oprašta »krv« **che per morte zentilomeni non se remete la sangue**, Dubrovčani su odgovorili da su to običaji koji mogu da se primenjuju samo između Bošnjana. U kojoj su meri i Sandalj i Dubrovčani energično branili svoje stavove ne nalazeći kompromisno rešenje, pokazuje nam dalji tok ovih događaja. Vojvoda Hrvoje u svom pismu Dubrovčanima navodi da je on spreman **donar quello de sua camera per aconzamento de quella sangue** platiti da bi se što pre zaključio mirovni ugovor kojim bi bila oprostena sva međusobna ubistva. Nemamo podataka o tome da li je na ovaj način to sporno pitanje bilo rešeno,

36) Div. canc. 38, 185' — 6. V 1411.

37) Div. canc. 63, 227—227' — 27. XI 1452.

38) U našem srednjovekovnom zakonodavstvu terminom vražda se označava ne samo imovinska vrednost koju su stranke odredile svojom slobodnom pogodbom nego i javna globa koju naplaćuje država odnosno teritorijalna vlast — M. Kostrenčić u St. Stanojević, Narodna enciklopedija.

39) S. Ljubić, Listine, knj. V, str. 352 — 14. VIII 1397.

ali je izvesno da je spor definitivno okončan 1405. godine⁴⁰). Po red ostalog, ovaj primer pokazuje da se u bosanskom pravu vražda pojavljuje samo kao supstitut osveti. Takav karakter vražda zadržava i kod ubistava učinjenih od strane bosanskih podanika. Iz prepiske vođene između Dubrovčana i bosanskog kralja tokom 1406. i 1407. godine povodom zimovanja Vlaha Kuja- vića i Kićurića na dubrovačkoj teritoriji, saznajemo da su Vlasi naneli štete dubrovačkim podanicima i u sukobu nekog i ubili a pošto ta pitanja još nisu regulisana s oštećenim, Dubrovčani odbijaju da Vlahe ponovo prime. Međutim, pošto su Vlasi i protiv volje Dubrovčana ulazili na njihovu teritoriju pa se moglo dogoditi »da se veća krv učini i prolije«, kralj je naredio Vlasima da se dogovore za vraždu i da je plate rodbini ubijenog⁴¹).

U međusobnim odnosima Dubrovčana i Srba vražda je poznata kao **antiqua consuetudo**. Ozakonjena je 1308. godine. Neposredni povod za unošenje u Statut odredbe o vraždi bilo je ubistvo nekog od podanika srpskog kralja Milutina za koje je mletački knez u Dubrovniku nameravao da, u skladu s važećim odredbama iz 1272. godine, izrekne počinocu smrtnu kaznu. U sporazumu sa srpskim kraljem i uz odobrenjem mletačkog dužda u Statut su unete odgovarajuće dopune kojima je ovaj stari običaj dobio i zakonsku snagu⁴²). Za sva ubistva koja se dogode između dubrovačkih i srpskih podanika plaća se **pro vrasda** utvrđeni iznos od 500 perpera. Pri tome se dubrovački zakonodavac ne upušta u pitanje kome vražda pripada, da li je to naknada koja se daje porodici ili globa koju vladar naplaćuje. Time nam ne ostavlja nikakvu mogućnost da razmatramo karakter ove vražde. Sasvim je razumljivo što je to pitanje u Statutu zaobiđeno, jer je moguće da su svojstva i karakter vražde u srpskom i dubrovačkom pravu bila nejednaka. Postoji mišljenje da u srpskom pravu vražda nije nikad pripadala porodici i da je predstavljala isključivo javnu kaznu⁴³). Za dubrovačko pravo to se ne bi moglo s sigurnošću tvrditi. Neke kasnije dubrovačke odredbe iz 1423. godine prihvataju običaj vražde i u slučajevima ubistava između svojih podanika. Ali ni ove odredbe ne ostavljaju mogućnost da se s sigur-

⁴⁰) Lett. di Lev. 4, 71', 75— i 27. IX 1404; Jorga, Notes et extraits, str. 104; Monumenta serbica, 253—257.

⁴¹) Povelje i pisma I/1, str. 499—501.

⁴²) Stat. Rag. VIII, 58, 59, time je delimično stavljena van snage odredba u poglavlju **De homicidiis** VI, 1.

⁴³) F. Miklosich, Die Blutrache bei den Slawen Denkschr. W. Akad. Wien 1887, str. 14 i d.; St. Novaković, Selo, Glas SKA XXIV Beograd 1891, str. 90—91; T. Taranovski, Istorija srpskog prava, knj. II, Beograd 1931, str. 13 i d.

nošću ukaže na javnopravni odnosno privatnopravni karakter vražde⁴⁴). Smatra se da je to dovoljno poznato i da nema nikakve potrebe da se time opterećuje zakonski tekst.

Povodom nekog ubistva u Konavljju knez je obavestio organe u Dubrovniku o održanoj poroti i zatražio uputu da li da primi vraždu. Prema odluci Veća umoljenih od 6. VI 1424. godine odobreno je knezu da vraždu primi **quod acceptare debeat et solvi faciat vrasdam illius hominis mortui, secundum condemnationem et testificationem XXIV porotnicorum... factum contra Dabisivum Biesbog, cui solvi debeat dicta vrazda**⁴⁵). Ali ovaj primer gde knez treba da naplati vraždu i napred pomenuta vražda koju Vlasi treba da plate porodici poginulog dubrovačkog podanika pokazuju da u ovom periodu u dubrovačkom pravu nije uspostavljen jedinstven režim u naplaćivanju vražde⁴⁶).

Čini nam se da se na ovaj način to pitanje u bosanskom pravu nije postavljalo. Dubrovačka odredba o vraždi iz 1308. godine postaje pravni osnov za plaćanje i naplaćivanje vražde i od bosanskih podanika, ne samo zato što se to već pokazalo u odnosima sa Srbima kao praktično rešenje i što su Dubrovčani uvek nastojali da i povodom drugih spornih pitanja pronađu slična rešenja sa srpskim i bosanskim vladarima, za održavanje običaja vražde od presudnog je značaja činjenica da granične oblasti s Dubrovnikom koje su bile u sastavu srpske države tokom prve polovine XIV veka prelaze pod vlast bosanskih vladara. Utvrđeni iznos od 500 perpera koji se u dubrovačkoj odredbi pominje, izgleda da je maksimum koji se u ime vražde može zahtevati. Ako se porodice na uobičajen način s kumstvom i pobratimstvom izmire, vražda se ili uopšte ne plaća ili se naknađuje u nekom manjem iznosu. To nam ilustruju već poznati slučajevi mirenja braće Čerića sa Nenojem iz Konavljja te porodica hercegovih podanika sa Stjepanom Lukarićem i Marinom Crijevićem gde je iznos od 500 perpera samo sankcija koju će svaki prekršilac ugovora plaćati kao globu nadležnim organima — Dubrovčani **dominacione Ragusii** a hercegovci podanici **eorum domino**⁴⁷). Na sličan način rešeno je i pitanje Strezojevog ubistva za koje je isplaćeno 100 perpera, ali je kaznenom odredbom predviđen iznos od 300 dukata; za ubistvo Ivana Miljutkovića Pribatovići su platili 300 dukata⁴⁸).

⁴⁴) Cons. minus 3, 93 — 10. X 1423; 98 — 26. X 1423; Cons. maius 2, 139'—140 — 30. X 1423.

⁴⁵) K. Jireček—J. Radonić, Istorija Srba II, str. 136; Cons. Rog. 3, 229 — 6. XI 1424.

⁴⁶) Povelje i pisma I/1, str. 499—501.

⁴⁷) Div. canc. 13, 28' — 16. VIII 1341; Div. canc. 63, 227—227' — 27. XI 1452.

⁴⁸) A. Solovjev, Odabrani spomenici, str. 209—210; Giustizieria 4, 120 — 26 VIII 1492.

Jedno od daljih značajnih pitanja je problem vražde tamo gde se kompromis nije postigao; gde se to pravo osporava i odbija da se isplati uobičajena naknada. S obzirom na već isticani privatnopravni karakter vražde, eventualni sporovi mogli su se rešavati samo na način na koji su se rešavala i druga privatnopravna potraživanja. Dabiživ **Biesbog**, kako smo već videli, plaća vraždu na temelju osude porote održane u Konavljju, **secundum condemnationem et testificationem XXIV porotnicorum**⁴⁹⁾. Ovako brojan sastav porote od 24 porotnika izgleda da vremenom postaje stalna praksa. Kada je Radosav Ivanović iz Trebinja za bratovljevo ubistvo zatražio 1447. godine vraždu od Jakubovića sa Šumeta koji su rečima »ne ubismo nego nas obuzročiše krvlju« taj zahtev osporili, zakazana je porota koju su sačinjavali 12 srpskih i 12 dubrovačkih kmetova⁵⁰⁾. Ovaj primer kmetova iz Trebinja u odnosu na druge slične situacije, pojavljuje se kao izuzetak. Praksa pokazuje očigledna nastojanja da se zavisnom stanovništvu ospori pravo da naplaćuju vraždu. Jedan od najstarijih dokumenata koji na to upozorava je darovnica Stjepana II o predaji Pelješca — Rata, Stona i Prevlake — u plemenitu baštinu Dubrovniku 1333. godine. Na temelju ove povelje Dubrovnik stiče sva prava koja imaocima plemenitih baština inače pripadaju, ali za razliku od drugih povelja bosanskih vladara ovde se posebno naglašava »i sudcbo i globe i krvi u miru, da budu na nih volju, da imaju i drže i čine svoju volju i hotjenije kako od svoje baštine«⁵¹⁾. Ovako formulisan tekst nesumnjivo podrazumeva potpunu jurisdikciju, a to potkrepljuje i činjenica što se na ovoj teritoriji nalazilo uglavnom zavisno stanovništvo. Ovaj primer za bosansko pravo možda nije karakterističan, jer se u pogledu ove teritorije može govoriti samo o formalnim pravima bosanskih vladara koja su stekli kao gospodari Huma⁵²⁾. Ali neki praktični slučajevi takođe upućuju na takvu pretpostavku. To su podaci iz nekih već pomenutih slučajeva koje na ovom mestu posebno razmatramo. Za ubistvo Strezoja iz porodice Balinović došlo je do mirenja i plaćena je vražda od 100 perpera. Međutim, pre nego što je ovaj sporazum postignut ovaj se slučaj nekoliko puta razmatrao pred dubrovačkim Većem umoljenih, pa iz teksto-va zaključaka ovog Veća saznajemo da se radilo o većem pograničnom sukobu u kojem su poginuli i neki kmetovi Balinovića. Iako su Dubrovčani pristali da se Balinovićima plati ukupna vražda od 400 perpera taj predlog druga strana nije prihvatila, i pokušano je da se čitav spor preda sudu dobrih ljudi, **in bonos**

49) Cons. Rog. 3, 229 — 6. XI 1424.

50) A. Solovjev, Odabrani spomenici, str. 210—212.

51) Monumenta serbica, 105—107.

52) S. Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države, Beograd 1964. str. 92.

homines eligendos per partes s tim da do juna 1442. godine taj spor definitivno okončaju. Za ubistvo Srezoja rešenje je postignuto tek 1. XII 1442. godine dok se naknada za ubistvo kmetova više uopšte ne pominje⁵³). Prilikom izmirenja porodica Radivoja Vukovića, Strezoja Brajanovića i Radovana Radosalića sa dvojicom dubrovačkih vlastelina 1452. godine pominju se i kmetovi ali u sasvim drugom kontekstu. I jedna i druga strana pod pretnjom kazne od 500 perpera garantuju da niko od njihovih bližih i daljih srodnika niti **hominum et villanum** zaključeni mir neće poremetiti. Ovo je jedan od slučajeva gde je usledilo mirenje bez ikakve novčane naknade⁵⁴).

Navedeni slučajevi su, pored ostalog, jedan od priloga koji potvrđuju u kojoj se meri nekadašnje slobode bosanskih kmetova u ovo vreme znatno ograničavaju⁵⁵). S tim ograničenjima ličnih sloboda zavisnog stanovništva verovatno da se gubi i pravo na osvetu kao i na novčanu naknadu kao zamenu osveti. U tom svetlu posmatranu osvetu u srednjovekovnom bosanskom društvu pokazuje se i kao jedna od staleških privilegija.

⁵³) A. Solovjev, *Odabrani spomenici*, str. 209—210; *Cons. Rog.* 8, 39, 39', 93', 96', 97', 100', 123' — 1442.

⁵⁴) *Div. canc.* 63, 227—227' — 27. XI 1452.

⁵⁵) A. Solovjev, *Pravni položaj seljaka u srednjovekovnoj Bosni*, *Pregled*, Sarajevo 1947, sv. I—II, str. 244—250.

Dr VERA ČUČKOVIĆ, professeur agrégé

LA VENDETTA DANS LE DROIT BOSNIAQUE MÉDIEVAL

(Résumé)

La vendetta est l'une des plus caractéristiques institutions du droit coutumier bosniaque. Son existence est confirmée par les historiens anciens et par de nombreuses sources. Le maintien de cette coutume résulte des pouvoirs très larges des groupes unis par le lien de parenté qui s'opposent avec fermeté à toute atteinte portée contre leur intégrité. La prise de décision relative à la vengeance se manifeste en tant que partie intégrante du culte des morts — la famille prête serment sur la tombe qu'elle se vengera, et sur la stèle, le monument funéraire, est portée l'inscription que la vengeance a été accomplie. L'exécuteur n'est pas le seul objet de la vendetta, la vengeance devait être effectuée aussi sur la parenté la plus proche. La vengeance est toujours publique et elle est considérée comme un droit imprescriptible. Pour le meurtrier il n'y a pas de punition publique spéciale, car l'homicide n'est pas traité comme une infraction, mais l'ambiance manifeste son sentiment qu'elle se désolidarise avec le meurtrier et dans son milieu il est marqué. Toute la gravité de cette condamnation sociale montrent les exemples sur la procédure relative à la libération des personnes injustement suspectées.

Pour empêcher la vendetta les souverains bosniaques n'interviennent que de temps en temps; quand les vengeances réciproques ont provoqué des conflits d'une plus grande intensité ou quand les victimes de guerre sont en question. Il est caractéristique que ces cas sont proclamés comme violation de la «foiseigneuriale» ou comme «infidélité» à l'égard du souverain et que la punition s'élargit aussi sur la famille du délinquant.

La réconciliation et la rémission du sont les formes fondamentales du droit coutumier par lesquels on empêche les vengeances. Ce sont toujours des actes solennels où la «rémission du sang» apparaît en tant suivis de cadeaux d'usage. Cette réconciliation s'effectue volontairement par que conséquence normale de l'amitié fraternelle conclue ou du parrainage les familles. Le prix d'apaisement de la vendetta («vražda») que paye l'auteur du meurtre n'est pas connu dans le droit bosniaque. Il est certain le prix d'apaisement de la vendetta («vražda») est un droit qui appartenait toujours à la famille d'après le droit bosniaque, mais sur la base des sources conservées il n'est pas possible d'affirmer avec certitude dans quelle mesure cette institution a été adoptée comme substitution de la vengeance. Les exemples qui nous renseignent sur les procès entre les cerfs aux fins de payer les frais d'apaisement de la vendetta («vražda»), ainsi que les cas dans lesquels le seigneur féodal garantit que ses paysans ne se vengeront pas qui se rattachent aux autres sources sur la condition de la population dépendante, permettraient de supposer que la vendetta est considérée en Bosnie aussi comme un droit de classe, en tant que privilège des hommes libres.